

Силуети українських особистостей

“НАШИМ СОНЦЕМ - Є ВОЛЯ БОЖА...”

Іоанн Максимович, Святитель Тобольський

Талановитий проповідник та духовний письменник Іоанн Максимович, Святитель Тобольський народився в грудні 1651 року в Ніжині в шляхетній родині Максима та Єфросинії Васильківських. Початкову освіту здобув, в одній з парафіяльних місцевих шкіл, які тоді існували практично при кожному міському храмі. Прагнення здобути гарну освіту привело юного Максимовича в найвідоміший у ті часи український вищий загальноосвітній заклад – Києво-Могилянську колегію.

Заснована у 1632 р. на базі братської школи Колегія давала своїм вихованцям справді фундаментальну освіту. Там на високому рівні викладалися не тільки богослов'я та теологічні науки, але й давні та європейські мови, філософія, поетика, риторика, логіка. Закінчивши у 1669 р. курс навчання, І. Максимович став викладачем латинської мови у цьому навчальному закладі. А коли йому виповнилося 25 років, під ім'ям Іоанна прийняв чернечий сан у Свято-Успенській Києво-Печерській Лаврі. Невдовзі був висвячений в ієромонахи та призначений економом монастиря. Під час перебування в Лаврі яскраво проявився неабиякий проповідницький хист молодого ієромонаха: протягом 1685-1690 рр. він був Печерським проповідником. Згодом його призначили намісником монастиря під Брянськом, який був філією Києво-Печерської Лаври.

Важливу роль у духовній кар'єрі Іоанна Максимовича відіграв відомий Чернігівський архієпископ Феодосій Углицький. Архіпастир запросив І. Максимовича, з яким познайомився ще під час перебування у Києві, до себе в Чернігів та висвятив його на архімандрита Єлецького монастиря. Після смерті преподобного Феодосія, в січні 1697 р., за поданням гетьмана Івана Мазепи, Московський патріарх Андріан висвятив Іоанна в сан архієпископа Чернігівського.

15 років очолював І. Максимович Чернігівську катедру. За цей час він виявив себе не тільки як ревний архіпастир, що дбав про паству та

виголошував глибоко змістовні та яскраві проповіді, але був і просвітником, дбав про підвищення освітнього рівня чернігівського духовенства. У 1700 р. на базі Борисоглібського монастиря він закладає Чернігівський колегіум, будує при ньому велику вежу-дзвіницю з церквою Іоанна Богослова (1700-1702 рр.). Цей навчальний заклад продовжував кращі традиції братських «латинських» шкіл XVII ст. та Києво-Могилянської Академії. І діяв на цілком демократичних засадах. Там навчалися

не тільки діти духовенства та шляхти, але й нащадки міщанських та козацьких родин.

Дружні взаємини пов'язували Іоанна Максимовича з Іваном Мазепою. Гетьман-меценат, відомий своїм благодійництвом та багатими пожертвами на будівництво нових шкіл та храмів, взяв новостворений у Чернігові навчальний заклад під свою опіку. Він допоміг преосвященному Іоанну Максимовичу збудувати при Чернігівській катедрі папірню, яка постачала папір для видавництва книжок духовного та навчального

змісту. При активній підтримці гетьмана І. Максимович розгорнув невтомну видавничу діяльність, проявивши себе не тільки енергійним організатором, але й талановитим духовним поетом. Серед виданих ним книжок бачимо й такі важливі твори, що належать перу самого Максимовича: «Алфавит, рифмами сложенный» (1705), «Толкование на 50-й псалом» (1707), «Богородице Діво» (1707), «Феатрон нравоучительный» (1708), «Отче наш» (1709), «Осьмь евангельских блаженств» (1709), «Богомыслие» (1710—1711), «Илиотропион» (1714) та ін. Здебільшого це були перекладені у віршовану форму біблійні та повчальні тексти, богословсько-філософські притчі, розраховані на широке коло читачів. Зауважимо, що після 1720 р. деякі з них були заборонені духовною цензурою, оскільки не узгоджувалися з московським розумінням православних догматів.

Характерною рисою поетичної творчості І. Максимовича було те, що він вкладав новий філософський зміст в архаїчні форми шкільного віршописання, характерні для української барокової літератури XVII ст. У повчальних притчах преосвященного Іоанна зустрічаємо нові мотиви, які дають можливість скласти уявлення про філософські та етичні проблеми, що тривожили найкращих представників української інтелектуальної еліти того часу. Тут натрапляємо не тільки на проблеми співвідношення віри та раціонального знання, гріховності людського буття, але й бачимо невдоволеність технократичною цивілізацією, стурбованість екологічними проблемами. Справді, сьогодні пророчими здаються слова письменника про руйнівні тенденції у психології цивілізованої людини (вірш про Олександра Македонського із збірки «Алфавит»):

На фото: Іоанн Максимович, Святитель Тобольський (з ікони поч. XX ст.)

Промінявши Європу, ти Азію брав би.

Азійський край минувши,
Європу топтав би.

Ну, а коли усесвіт здолав би схилити,
на ліс би, хмари, ріки полки став би водити.

Чи не відбилася у цих рядках наша історія XX ст. з її двома світовими війнами та жахливими тоталітарними режимами, що прагнули не тільки переробити суспільство, але й повернути течію рік?

На думку сучасних українських культурологів, глибокі та змістовні вірші Іоанна Максимовича могли б прикрасити сторінки кращих європейських антологій XVII–XVIII ст.

Нелегкою була доля преподобного Іоанна. Дуже важко пережив він трагічні події 1708–1709 рр., так звану «зраду» гетьмана Івана Мазепи. Як і багато інших православних ієрархів, Максимович був змушений виправдовуватися перед швидким на розправу Петром I за колишню прихильність до опального Мазепи та приєднати свій голос до загального хору його хулителів. 6 листопада 1708 р. він брав участь в обранні нового гетьмана І. Скоропадського в Глухові та приводив до присяги лівобережних полковників. А 12 листопада став свідком варварської церемонії «анафемствування» Мазепи та його прихильників, коли після молебню та офіційного прокляття, московський кат здійснив символічну екзекуцію над опудалом гетьмана...

Особиста драма Іоанна Максимовича, який дуже тяжко пережив ці події, ускладнилася в 1711

р. Після невдалої спроби Мазепи вирвати Україну з міцних обіймів московського самодержця, Петро I затаїв недовіру до представників української православної ієрархії та намагався будь-якими засобами послабити роль Київської митрополії, автономне становище якої підірвало всебічне панування московських чиновників в Україні. Одним із таких засобів стала політика «експорту» з України в Росію видатних вчених, викладачів, письменників та архієрів. У березні 1711 р. 60-літнього Максимовича призначили митрополитом Тобольським та всього Сибіру, доручивши йому складне і не завжди безпечне завдання – приводити до православної віри язичницькі племена, що мешкали тоді на берегах річок Іртиш та Тобол.

Три роки провів Іоанн Максимович у «почесному засланні» на Тобольській митрополії. Нелегкий переїзд та зміна клімату суттєво вплинули на вже підірване здоров'я немолодого архієрея. Але й за короткий строк своєї діяльності в Тобольську преосвященний Іоанн здобув славу як добрий пастир та Святитель, уславився місіонерськими подвигами, у розповсюдженні християнства, піклувався про бідних, здобув пошану серед простих людей своєю побожністю, способом життя та високими морально-етичними якостями. Благочестивою була і його смерть. Передчуваючи кінець земного шляху, митрополит Іоанн востаннє відправив Божественну Літургію 10 червня 1715 р. Нагла смерть спіткала його, коли, він молився на колінах

перед іконою Спасителя. Смерть Святителя глибоко схвилювала багатьох православних Тобольська. Іоанна Максимовича урочисто поховали у катедральному соборі.

Пам'ять про митрополита дуже шанували в Сибіру протягом XVIII–XIX ст. Після упокоєння біля його гробниці відбувалися зцілення та інші чудеса. У 1916 р., коли було відкрито його нетлінні мощі, Іоанна Максимовича канонізували та зарахували до лику святих Православної церкви. Пам'ять нашого видатного земляка православні України та Росії вшановують 23 червня (10 червня за старим стилем). Мощі Святителя тривалий час вважалися втраченими, але вже на початку «перебудови» трапилася радісна подія: в підвалах одного з музеїв Санкт-Петербурга знайшли ящик з нетлінними мощами І. Максимовича. Зараз їх повернуто до Тобольська, де щорічно в день пам'яті Святого відбувається багатолюдний хресний хід з перенесенням його раки. Російське телебачення, разом з працівниками Тобольського державного історико-культурного заповідника, зняло фільм про життя та діяльність Іоанна Максимовича. З ім'ям Святителя Іоанна, яке назавжди залишиться яскравим символом духовного подвигу та щирого пастирського служіння на благо людей, сьогодні, за часів відродження духовності, багато хто пов'язує й відродження Сибіру.

ОЛЕКСАНДР МОРОЗОВ

На знімку: члени молодіжного православного братства імені Іоанна Тобольського

Чи можливо сьогодні, на початку XXI століття, наслідувати життєвий подвиг Іоанна Тобольського? Так. Вважають члени братства його імені, яких у 2009 році зібрав молодий священик кафедрального храму Всіх Святих у Ніжині Сергій Чутченко. Єпископ Чернігівський і Ніжинський Української Православної Церкви Київського Патріархату Іларіон благословив це зібрання і схвалив його назву «Ніжинське православне молодіжне братство імені Іоанна Тобольського», подарувавши часточку мощей цього святого. Як свого покровителя братчики обрали святителя Іоанна (Максимовича) митрополита Тобольського, тому що він уродженець Ніжина. Він не тільки молиться за нас перед Богом, але й присутній у храмі своїми чудотворними мощами та іконою.

– Сучасну молодь часто називають втраченим поколінням, – ділиться зі мною думками отець Сергій. – Молоді люди схильні до заперечення традиційних цінностей і авторитетів. Здається, що розмова на серйозні теми з тими, кому до тридцяти безплідна. Але, якщо ми відмовимось від спроби здобути це покоління, воно буде втрачене як для Церкви і держави, так і для самих себе. Ось чому ми організували молодіжне братство як засіб нових форм проповіді Євангелії та допомоги сучасній молоді в пошуках Бога, самих себе.

Шлях отця Сергія до Бога теж був не звичайним. Сільські батьки, хоч і не були комуністами, але охрестили його маленького в православній церкві сусіднього села, аби не нашкодити мамі-вчительці. Отак він і зростав, охрещеним, але не церковним. Добре вчився в школі, зачитався ідеями Карла Маркса і натрапив у нього на думку про те, що ми боремося з іншим світом. А який же той світ? Захотілося дізнатися більше. На радість батьку почав відвідувати уроки християнства, який вів у школі місцевий священник отець Василій. Допомігав йому в церкві, хотів якнайшвидше потрапити у вівтар. Але за гарний голос отримував послушництво на клиросі. Навчаючись на історико-правознавчому факультеті Ніжинського держуніверситету імені Миколи Гоголя, одночасно вчився і в духовному училищі, організованому при церкві Всіх Святих Української православної церкви Київського Патріархату. Але навіть така широка освіта не задовольняла його допитливий розум. Чотири роки навчався в Київській Православній Богословській академії. Захопився філософією, привабила ідея внутрішньої людини. Можливо це стане темою наукової роботи. А поки що захотілося поділитися думками зі

студентами, колегами-викладачами. Тому і почав їх збирати в церкві після служби.

Темою одного з таких зібрань була літургія. І мене дуже вразила розповідь запрошеного отця Єфрема про те, що вона не змінювалася, а лише актуалізувалася, ще з другого тисячоліття від Різдва Христового. І це знання раптом поєднало мене з усіма православними християнами, які жили задовго до мене і молитимуться завжди. Молоді люди і священники жваво обмінювалися думками, терпляче вислуховували аргументи, прислухалися один до одного. Мені подобалася ця розкута інтелектуальна атмосфера, яка кожного з нас збагачувала духовно. Під час дискусії виникла тема наступного зібрання – «Ікона».

– Молодь сьогодні дуже різна. Вона по-різному одягається, слухає різну музику, має різні інтереси, – розповідає отець Сергій. – І така різна молодь приходить у Церкву. Але мало прийти сюди, треба вміти тут залишитися. Сьогодні дуже важко бути православним серед молодих, так само як і бути молодим серед православних. Молодим людям треба навчитися розрізняти не тільки добро і зло, але й їх відтінки.

Духівник радіє тому, що через братство в Церкву прийшли ті молоді люди, які раніше скептично ставилися до християнства. Віра робить їх вільними людьми. На моє запитання про необхідні умови для життєвого успіху Володимир Бабка відповів так: «Віра, знання та вміння» і процитував Григіра Тютюнника: «Мрія дає нуль, якщо її не зробити життям». Прикладом справді вільного духом українця для нього є Левко Лук'яненко і Ліна Костенко.

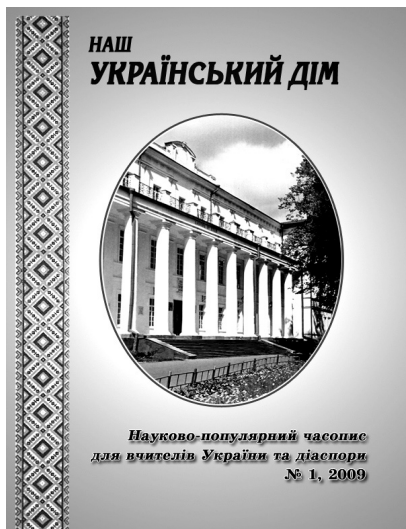
Фінансова криза, про яку сьогодні

багато говорять, навертає сучасну людину до думки про гармонійне співвідношення внутрішнього і зовнішнього життя. Про це залишили свої настанови видатні українські церковні подвижники часів Київської Русі, XII-XVIII століття. «Тимчасове те, що звеселяє, вічне ж те, що мучить. Не дозволяй, щоб тебе притягувала марність, котру на тебе світ лукавий насилає, але поглянь на її кончину», – читаємо у творі «Діоптра, себто дзеркало або зображення людського життя на світі, складеного з багатьох святих Божих писань і догм отців, з грецької на слов'янську мову гідним вічної пам'яті отцем Віталієм ігуменом у Дубні, перекладена й написана» і видана у 1612 році.

А чи не є актуальною для нас настанова Іоанна Тобольського з книги «Іліотропійон», сообразованіе человеческой воли с Божественною изображающей», видрукованою в Чернігові в 1714 році? «Єдиним засобом досягнення благополуччя нашого в житті, і в цьому, і в майбутньому, є постійне звернення нашої уваги в середину самих себе, на власну совість, на свої думки, слова і справи, щоб зважити їх безпристрасно. Шлях цей полягає в суцільному відданні всієї сутності нашої в волю Божу. Нехай же наша любов до волі Божої – сонця буде такою сильною, щоб нерозлучно з нею ми могли і в дні випробувань, подібно соняшнику, непомилково продовжувати плавання по житейському морю, керуючись компасом волі Божої, що веде нас до пристані спасіння!»

– Що означає свобода для християнина, – запитала я в свого сучасника молодого священника отця Сергія Чутченка. І почула у відповідь: – Йти за волею Божою і не бути спокусою для ближніх.

НАДІЯ ОНИЩЕНКО

Перший номер журналу «Наш український дім» за 2011 рік щойно видрукований у видавництві університету. Науково-популярний часопис видає Центр гуманітарної співпраці з українською діаспорою Гоголевого вишу.

Видання може бути цікавим не лише вчителям-практикам, а й усім, хто причетний до вивчення та викладання української мови, літератури, історії, культури в Україні та поза її межами.

На нашу думку, на сьогодні вже назріла потреба в періодичних виданнях такого типу, оскільки вони надають можливість обмінюватися думками, ділитися досвідом із фахівцями з діаспори, які довгий час були відірвані від України, проте завжди переймалися проблемами українознавства.

Публікації, які представлені в нашому

часописі, охоплюють доволі цікаве коло питань, актуальних і водночас проблемних: наукові розвідки, методичні матеріали для шкільництва, поетичні, прозові та драматичні твори й переклади сучасних маловідомих авторів.

Маємо надію, що в нашому журналі Ви знайдете відповіді на свої запитання та зможете використати його у своїй практичній діяльності, пропагуючи ідею українства.

Будемо щиро вдячні за співпрацю з нами, за надіслані матеріали для публікації, за висловлені побажання та пропозиції щодо роботи редакції. Часопис можна придбати у новому корпусі університету у відділі реалізації.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

КОСТЬ ХАРЛАМПОВИЧ І ЙОГО ГРЕЦЬКІ НАРИСИ

На книжкову полицю

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, музей рідкісної книги, Ніжинське міське товариство греків імені братів Зосимів при фінансовій підтримці Центру греко-російських досліджень з міста Афін та релігійної громади Грецько-Всхв'ятської церкви Української православної церкви Київського патріархату в м. Ніжині щойно видали «Нариси з історії грецької колонії в Ніжині (XVII-XVIII ст.)» Костянтина Харламповича.

До останнього часу широкому колу дослідників лишаються маловідомими студії з історії ніжинської грецької громади XVII-XIX ст., написані свого часу видатним істориком, професором Казанського університету, доктором церковної історії Санкт-Петербурзької духовної академії, членом-кореспондентом Російської Академії Наук, дійсним членом Всеукраїнської Академії Наук Костянтином Васильовичем Харламповичем (1870-1932).

Як історик К.В.Харлампович належав до старої наукової академічної школи. Ім'я та науковий доробок навки вписані в українську історіографію, а дослідження з історії Західно-Руської церкви (Київської митрополії) та шкільної освіти на теренах України та Білорусі XVI-XVIII ст. досі не втратили своєї вагомості та актуальності.

Народився К.В.Харлампович 18 серпня 1870 року в селі Рогачі Берестейського повіту Гродненської губернії (Білорусь) в родині православного паф'яльного священника. (Родинні перекази зберегли звістки про українське коріння родини Харламповичів, родоначальник якої був вихідцем з Галичини). Початкову освіту отримав у духовних школах, навчався у Віленській духовній семінарії. Прагнення здобути вищу освіту привело юного семінариста до Санкт-Петербурзької духовної академії, курс якої він успішно закінчив у 1894 році.

Після закінчення академії К.В.Харлампович був направлений викладати латинську мову та «цивільну» історію в Казанську духовну семінарію.

З 1900 року він додатково викладав церковну історію у Казанському університеті, де 1909 року отримав посаду виконуючого обов'язки екстраординарного, а згодом – ординарного професора.

Вже у цей час молодий історик друкує численні статті та дослідження з церковної історії, з історії Казанської єпархії та шкільництва в ній, досліджує пам'ятки церковного письменства. У 1898 році в Казані виходить друком капітальна монографія вченого «Западно-Русские православные школы XVI и начала XVII века, отношение их к инославным, религиозное обучение в них и заслуги их в деле защиты православия», в основу якої Харлампович поклав власну дисертацію на ступінь магістра богослов'я, захищену у Санкт-Петербурзькій духовній академії.

Ще більшого успіху приніс автору

виданий ним у 1914 році перший (і на жаль єдиний) том із замисленого тритомного дослідження «Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь». Ця друга ґрунтовна праця історика стала його дисертацією, за яку Харлампович отримав ступінь доктора церковної історії Санкт-Петербурзької духовної академії.

Перший том «Малороссийского влияния» знайшов схвальний відгук серед

істориків і наукової громадськості як Росії, так і України. К.В.Харламповича запрошують взяти участь у XVI Археологічному з'їзді у Пскові, а 24 квітня 1915 року Імператорське Товариство Історії та старожитностей Російських присудило автору престижну премію імені Г.Ф.Карпова. У 1916 році К.В.Харлампович стає членом-кореспондентом Російської Академії Наук.

Вагомий внесок історика у вивчення української історії не лишився непоміченим і в Україні. 4 червня 1919 року новостворена Українська Академія Наук на спільному зібранні обрала К.В.Харламповича своїм дійсним членом на кафедрі історії української церкви. Враховуючи важливість теми, яку розробляє вчений, УАН доручила йому продовжувати цю роботу і водночас запросила К.В.Харламповича переїхати до Києва. Але отримавши це запрошення, історик так і не зміг своєчасно ним скористатись. В умовах тодішньої розрухи та громадянської війни цей переїзд був дуже небезпечним і вимагав значних фізичних та матеріальних витрат для родини, що складалася з п'ятих осіб – самого Костянтина Васильовича, його дружини Віри Петрівни та трьох дорослих дітей, що навчалися в казанських вишах. Революційні зміни негативно позначилися на долях багатьох тисяч людей. Не могли обійти вони й відомого історика. Після скасування Казанської духовної семінарії та реформи навчання в Казанському

університеті, професор церковної історії виявився нікому непотрібним. Але К.В.Харлампович і в цей важкий час не припиняє педагогічної діяльності. Перебиваючись мізерними заробітками, він викладає протягом 1921-1922 років математику в Казанській військовій школі та латину в фармацевтичному технікумі. 20 вересня 1924 року більшовицька влада вдалася до арешту вченого, залишивши його родину без жодних засобів до існування. Відомого академіка двох Академій звинуватили у «зберіганні та розповсюдженні контрреволюційної літератури» (якою, на думку слідчих з ДПУ, були «Известия» Казанського товариства археології, історії та етнографії) та приховуванні церковного майна». Без суду і слідства К.В.Харламповича відправили на заслання до Киргизії строком на три роки. Місцем відбування покарання для вченого визначили далеке киргизьке містечко Тургай Актюбинської губернії (зараз – територія Казахстану), де Харламповича за жалюгідну платню примусили працювати рахівником у повітовому виконкомі.

Особливе занепокоєння долею К.В.Харламповича виявив академік ВУАН Михайло Сергійович Грушевський, який щойно 1924 року повернувся з еміграції до радянської України. Користуючись своїм «особливим становищем», Михайло Сергійович розгорнув не тільки наукову, але й енергійну правозахисну діяльність, рятуючи від репресій своїх колег учених. З Костянтином Харламповичем його пов'язували давні приятельські взаємини. Обидва історики близько познайомилися ще в Казані, де з осені 1916 року запідозрений в «австрофільстві» М.С.Грушевський разом із сім'єю відбував адміністративне заслання під наглядом російської поліції. Тут доля і звела його з родиною Харламповича. Згодом ці дружні стосунки між двома академіками знайшли несподіване продовження.

Дізнавшись про біду, що трапилася з Харламповичем у 1924 році, Грушевський став клопотатися про дозвіл репресованому вченому переїхати в Україну. Саме з ініціативи Михайла Сергійовича К.В.Харламповича включили до складу відразу двох комісій ВУАН – старої історії України та археографічної. Це дозволило не тільки залучити опального історика до наукової роботи, головним чином у вигляді наукових публікацій та рецензій в академічних виданнях, але й підтримати його та родину матеріально. Надзвичайно важливою була й моральна підтримка, яку надавав М.С.Грушевський.

За час перебування на засланні К.В.Харлампович написав чимало повідомлень та рецензій, котрі були надруковані у часописі «Україна» та інших академічних виданнях, а також самостійно вивчив українську мову, якою до цього часу не володів. Весь цей час М.С.Грушевський листувався з і В Харламповичем, повідомляючи про стан

справ у Академії та керуючи його науковою роботою. Водночас Михайло Сергійович не залишав спроб матеріально полегшити життя репресованого вченого, клопотався за нього перед Особливою нарадою при Раднаркомі СРСР, керівництвом Головнауки у Харкові, намагався використати для цього й особисті зв'язки. За його дорученням справою К.В.Харламповича у Москві займався аспірант В.Юркевич. Але усі ці зусилля не мали жодного успіху. До того ж становище самого Грушевського було дуже невпевним: він перебував під пильним наглядом слідчих з ДПУ. Не сприяла зміцненню становища М.Грушевського і постійна ворожнеча з віце-президентом ВУАН С.Єфремовим та її неодмінним секретарем А.Кримським.

Рішучий злам у становищі Академії та особисто академіка М.С.Грушевського відбувся з приходом на посаду Наркома освіти М.О.Скрипника. 31 березня 1927 останній особисто відвідав Академію і провів спільне зібрання академіків. Скориставшись нагодою, на зібранні виступив М.С.Грушевський, і, зокрема, знову порушив питання про повернення з заслання К.В.Харламповича. Відповідь Скрипника була дуже різкою і вразила навіть недоброзичливців Грушевського. Так, С.Єфремов у щоденнику писав, що М.С.Грушевський мусив вислухати «начальницького покрику, мов школяр, пійманого на шкоді». «Я не знаю справи Харламповича, – промовив розгніваний нарком, – але за щось же його покарано, були, напевне, якісь до того підстави... Я обіцяв, що зроблю все, щоб полегшити роботу академікам... Коли ж вони робили заяви проти радянської влади або друкували пасквілі за кордоном, то, звичайно, ні на як пільги чи сприяння сподіватись вони не можуть. З ворогами ми поводитимось як з ворогами».

Але М.Скрипник на цьому не зупинився і невдовзі домігся перегляду особового складу академіків ВУАН. 9 березня 1928 року розширена колегія Наркомосу УСРР розглянула питання про затвердження дійсних членів ВУАН. Стосовно двох академіків по кафедрі історії церкви, К.Харламповича та Ф.Мищенка, прийнято рішення «визнати неможливим затвердити таких осіб з політичного та ідеологічного боку та у зв'язку з недостатньою ї кваліфікацією». Підставою для цього твердження стало те, що ці вчені свого часу були професорами духовних навчальних закладів. Ця подія викликала велике незадоволення в академічних колах і, за висловом академіка М.Василенка, була розцінена як початок «ломки Академії».

Виключення зі складу академіків болуче вдарило 58-річного Костянтина Васильовича Харламповича. Тим більше для нього це було серйозним ударом, що 1927 року нарешті скінчився термін його заслання. Але переїхати до Києва науковцю не дозволили, і він змушений був добувати ще два роки заслання, на цей раз у Ніжині, куди Харлампович приїхав на початку 1928 року. 25 травня 1928 року вже згадуваний нами С.Єфремов робить у щоденнику такий запис: «Приїхав Харлампович – найгіршої

для себе години, коли його... викинуто з академії. Одбув своє заслання в Тургаї і думав, що врешті матиме святий спокій коло наукової роботи в Києві. Сталося інакше. До того ж і жити йому в Києві не дозволено – мусив оселитися в Ніжині... Складає враження серйозної і порядної людини».

Оселився вчений у будинку Івана Григоровича Турцевича, професора стародавньої історії Ніжинського історико-філологічного Інституту. Сподівався отримати хоч якусь посаду у Ніжинському ІНО, але марно. Тоді ж до нього змогла приїхати і дружина Віра Петрівна. Але нещастя продовжували переслідувати родину Харламповичів. Після перенесених поневірянь Віра Петрівна тяжко захворіла, і радість зустрічі була короткою: невдовзі вона передчасно померла...

Перебуваючи в Ніжині, К.В.Харлампович, здоров'я якого теж було суттєво підірване важкими умовами життя на засланні, не схилився перед ударами долі, не облишив серйозної наукової роботи. Співпрацюючи у бібліографічному відділі часопису «Україна» та педагогічній комісії історико-філологічної секції ВУАН, історик продовжував друкувати статті та рецензії в різних академічних виданнях. У цей час з ініціативи М.С.Грушевського у Ніжині створюється науковий осередок, до складу якого увійшли як старі наукові кадри, так і молоді викладачі Ніжинського Інституту народної освіти Д.І.Абрамович, К.Ф.Штеппа, А.Г.Єршов, І.Г.Турцевич, М.Н.Петровський, О.І.Покровський, Є.Арихлік, П.І.Резанов, М.М.Бережков та інші. До цього гурту визначних істориків та філологів прилучився і К.В.Харлампович. Одночасно історик досліджував місцеві архіви, зокрема архів ніжинського грецького братства та магістрату, що містив унікальні документи XVIII-XIX ст. Результатом його кропіткої праці стала публікація 1928 р. у часописі «Архівна справа» нарису «Архівна спадщина Ніжинських греків». А у наступному 1929 р. побачила світ перша частина його фундаментального дослідження – «Нариси з історії грецької колонії в Ніжині XVII-XVIII ст.» У передмові до «Нарисів» К.В.Харлампович, згадуючи своїх попередників у вивченні історії ніжинських греків, писав: «Щодо мене, то я, випадковий гість у Ніжині, теж зробив спробу вивчити грецькі архівні справи... Відсутність багатьох справ у ніжинському архіві – з одного боку, з другого – неможливість для мене, через умови мого життя, використати архіви харківські, московські, тощо, примусили мене одмовитися від думки скласти історію ніжинської грецької колонії. Я поставив собі обмежену мету: дати кілька нарисів з історичного життя грецької громади, поповнюючи й спростовуючи те, що вже друкувалося про греків». Незважаючи на таку скромну оцінку автором своєї праці, до останнього часу це дослідження лишається найповнішою науковою розвідкою з історії грецької колонії у Ніжині.

Дослідження з історії ніжинських греків стало останньою фундаментальною працею історика. Здоров'я К.В.Харламповича було серйозно підірване. 6 червня 1930 року Костянтин Васильович нарешті отримав

повідомлення про те, що йому дозволене «вільне проживання», і почав клопотатися про переїзд до Києва. У цьому сприяв його ніжинський колега, молодий талановитий історик К.Ф.Штеппа, якому вдалося залучити К.Харламповича до роботи в створеній 1 лютого 1930 року у Києві комісії для досліджень з історії Близького Сходу та Візантії. 30 вересня 1931 року К.В.Харлампович нарешті виїхав до Києва, залишивши бібліотеку та деякі особисті речі своєму ніжинському колезі І.Г.Турцевичу.

Про останні місяці життя видатного історика, на жаль, ми знаємо дуже мало. Попрацювати на новому місці вченому вже не пощастило. Не додали йому здоров'я і драматичні події, що у цей час відбувалися в Києві. Гучна справа так званої «Спілки визволення України», з якої розпочався давно запланований радянськими репресивними органами розгром Всеукраїнської Академії Наук, арешт та депортація у Москву академіка М.С.Грушевського навесні 1931 року, гучна кампанія цькування в партійній пресі його «буржуазно-націоналістичних» концепцій та арешти колишніх соратників, загальна атмосфера безвиході – усе це призвело до загострення старих хвороб. Після переїзду до Києва К.В.Харлампович поселився у свого колишнього колеги К.Ф.Штеппи і змушений був заробляти на життя, вичитуючи у «Держвидаві» коректури журналів «Економіст-марксист» та «Історик-марксист». Одночасно вчений намагався знайти собі житло і будь-яку роботу, зокрема в Інституті соціального виховання, де йому обіцяли місце бібліотекаря. Посильну допомогу Харламповичу надавали його друзі і знайомі по Ніжині, зокрема випускники Ніжинського ІНО Євгенія Спаська та вдова колишнього професора Ніжинського історико-філологічного інституту В.К.Піскорського Зінаїда Піскорська. До останніх днів життя Костянтин Васильович продовжував листування з ніжинським колегою професором М.М.Бережковим. Не помилились дуже, якщо зазначимо, що передчасна смерть вченого 23 березня 1932 року врятувала його від чергової розправи радянських репресивних органів: сталінські людоджери з ДПУ готували К.В.Харламповичу чільне місце серед діячів «ніжинського відділу» вигаданого ними контрреволюційного «Національного центру», яким буцімто керував сам М.С.Грушевський... У коротенькому анонімному некролозі, вміщеному в збірнику праць Інституту слов'янознавства АН СРСР у Ленінграді сухо повідомлялося про смерть «відомого історика, колишнього академіка ВУАН» Костянтина Харламповича і відзначалося, що більшість праць вченого була присвячена різноманітним питанням церковної історії та історії народної освіти докапіталістичної доби і стосувалась України та Білорусі. Тут же наводився далеко неповний перелік друкованих праць вченого. Так драматична доля історика уклалась усього в декілька абзаців друкованого тексту...

ОЛЕКСАНДР МОРОЗОВ

В УКРАЇНСЬКОМУ САНКТ - ПЕТЕРБУРЗІ

Мені не хотілося прощатися з українським Санкт-Петербургом. Попри два кордони і російськомовне середовище я не відчувала себе тут чужою. Насамперед, завдяки учасникам XI Міжнародного наукового семінару «Кріпосний Санкт-Петербург XVIII ст. і першої половини XIX ст. у культурному спадку Росії і України (до 150-річчя відміни кріпосного права в Росії)». З 2000 року організовує міжнародні семінари "Санкт-Петербург – Україна" Тетяна Миколаївна Лебедінська – кандидат філософських наук, доцент, член Спілки письменників України, кавалер ордена княгині Ольги III ступеня, українка зі Львова, яка навчалася і мешкає у Санкт-Петербурзі. Вона об'єднує наші народи, які протягом століть збагачували культуру один одного. Ця думка прозвучала, як теза, у вітальному слові Валерія Леонова – доктора педагогічних наук, професора, директора Бібліотеки Академії Наук Росії, яка гостинно приймала науковців, краєзнавців, учителів, викладачів і студентів з Києва, Бердичева, Луганська, Ніжина і Санкт-Петербурга. В читальній залі Слов'янського відділу нас вразила виставка творів Бориса Грінченка, приурочена до 100-річчя з дня його смерті. 250 одиниць зберігання, представлений завідувачкою сектору фондів Ольгою Волковою, знайомлять з художніми і педагогічними творами видатного українця, фольклором й українською граматику, виданими в Києві, Львові, Полтаві, Чернігові й Одесі. Фонд був закритим з 1929 по 1992 рік, а сьогодні він доступний для всіх бажаючих, і директор бібліотеки пропонує, навіть, тимчасову роботу для студентів, аби вони змогли оплатити хоча б проживання.

І тема семінару виявилася близькою для українського і російського народів. Освічені люди, незалежно від їх національності, не могли змиритися з поневоленням однієї людини іншою. Велика княгиня Олена Павлівна, німка за походженням, надала волю своїм селянам у селі Карлівка Полтавської губернії ще до реформи 1861 року. На родючих землях вона запровадила передові методи землеробства і тваринництва і стала автором проекту відміни кріпосництва. Її фонд вивчає кандидат педагогічних наук науковий співробітник Бібліотеки РАН Тетяна Кульматова.

Докторант Луганського національного університету імені Т.Г.Шевченка Людмила Нежива доповідала про наслідки кріпацтва у творах письменників-реалістів. Кандидат філологічних наук

завідувачка відділу української мови НДІ українознавства Ангеліна Пономаренко вивчає мову освіти в Україні кінця XVIII – початку XIX ст. кандидат філологічних наук завідувачка кафедри української філології і культурології Академії адвокатури України Тетяна Конончук досліджує художній дискурс кріпосницької та посткріпосницької дійсності в українській прозі XIX ст. Її студентка Анастасія Белінська зосередилася на персонажах, драматургах і акторах кріпосного театру. Адже їх творчі біографії були багато в чому схожими. Як і долі художника Василя Тропініна, актора Михайла Щепкіна, художника, поета і драматурга Тараса Шевченка. Тропініну, який змальовував українські краєвиди і типажі, власник надав волю взамін великого картярського боргу, коли відомому митцю виповнилося 58 років. Про це з боєм говорив учитель географії, науковий кореспондент лабораторії географічної і етнологічної освіти Інституту педагогіки АПН України Павло Скавронський.

Тарас Шевченко помер через сім днів після підписання указу про волю для всіх своїх родичів і земляків. Більше ста пам'ятних місць, пов'язаних із життям і діяльністю Шевченка, нині відомі у Санкт-Петербурзі. І тому тему його життя і творчості організатори семінару виділили в окремий блок. Доктор філологічних наук, професор Київського національного університету культури і мистецтв Антоніна Гурбанська проаналізувала повісті Тараса Шевченка в антропологічному, аксіологічному та естетичному вимірах. Автор цих рядків доповідала про ніжинських друзів Кобзаря, які сприяли його викупу з кріпацтва у 1838 році.

Подія, як ми знаємо, відбувалася в Санкт-Петербурзі, і це дає привід декому з росіян вважати, що саме вони дали волю малоросійському митцю. Справді, все почалося в Літньому саду. Українець з Богуслава учень Петербурзької академії мистецтв Іван Сошенко помітив убогого молодика, який змальовував античну статую. Першим відзначивши маллярський хист Тараса, він до кінця життя не міг змиритися з його поетичним даром. Це Сошенко відкрив Шевченку шлях до освіти і почав клопотатися про врятування обдарованого хлопця.

«У цей час я був добре знайомий з відомим малоросійським письменником Євгеном Гребінкою, – розповідав він пізніше М. К. Чалому. – От з ним я насамперед і порадився, як же допомогти нашому землякові. Гребінка щиро поставився до моєї пропозиції, почав часто запрошувати Тараса до себе, давав йому читати книжки, переказував

різні відомості. Потім уже я представив Тараса конференц-секретареві Академії мистецтв В.І.Григоровичу з великим проханням визволити його з жалюгідного становища. З Гребінкою Тарас почав іноді бувати у придворного живописця Венеціанова, який разом із Григоровичем познайомив його з В. А. Жуковським.

Випускник Ніжинської гімназії вищих наук князя Безбородька Євген Гребінка, автор творів про українську минувшину, зокрема, «Нежинський полковник Золотаренко», не міг не знати і про ніжинське походження петербурзького художника Олексія Венеціанова. Оцей син ніжинського грека, маючи досвід викупу з кріпацтва обдарованих юнаків, «в добром деле сыграл роль усердного й благородного маклера» як вдячно згадував про нього Тарас Шевченко в автобіографічній повісті «Художник».

Дуже вірогідне і ніяк не схоже на вигадку припущення про те, що серед петербурзьких друзів Шевченка був і Микола Гоголь. У 1980 році український літератор Мечислав Гаско надрукував цікаве дослідження «У колі Шевченкових та Гоголевих друзів», у якому, внаслідок великої пошукової роботи, встановив, що Гоголь і Шевченко зустрічалися напевне, що Гоголь у 1838 році сприяв викупу Шевченка з кріпацтва (навіть перебуваючи тоді за кордоном). У 1831-32 роках, ймовірно, Гоголів слуга Яким Німченко, був посередником у їх спілкуванні.

Вони могли зустрітися пізніше в Академії мистецтв (де Гоголь був записаний, Шевченко був найкращим учнем Карла Брюллова). Гаско довів, що Гоголева адреса «в доме корытного мастера Иоахима на четвертом этаже», була відома Шевченку.

А ось свідчення ще одного представника ніжинської вищої школи Аполлона Мокрицького, який розповів про Шевченка своєму вчителю в Академії мистецтв Карлу Брюллову і спонукав його до звільнення талановитого юнака від тяжких кайданів рабства.

«1838 рік. 25 квітня... Годині о другій пішов я до Брюллова. Невдовзі з'явився Жуковський з Віельгорським. Прийшов Шевченко. І Василь Андрійович вручив йому папір про його звільнення і забезпечення прав громадянства. Приємно було бачити цю сцену».

Євгенові Гребінці, як поетові, Шевченко, правдоподібно, першому розповів і прочитав свої літературні спроби. А, може, й сам Гребінка запитав Тараса після того, як йому розповів про вірші і показав їх Петро Мартос. Цей поміщик Лохвицького повіту у 1822-1827 роках навчався у Ніжинській гімназії вищих наук в один час з Миколою

Гоголем, Євгеном Гребінкою, Аполоном Мокрицьким. У 1840 році він виступив видавцем першого видання «Кобзаря» Т. Г. Шевченка, рукопис якого подав до Петербурзького цензурного комітету Євген Гребінка.

У Петербурзі він гуртує українців навколо альманаху «Ластівка», складеного із багатьох цікавих статей Основ'яненка, Котляревського, своїх власних і багатьох хороших малоросійських поетів. Так повідомила про це газета «Северная пчела» від 29 лютого 1840 року.

«Із усіх поезій «Ластівки» по-звучності вірша, по глибині думки й почуття найбільше варта уваги «На вічну пам'ять Котляревському» п. Шевченка. Немов сивий кобзар ударив по струнам... Є ще народні пісні і приказки досить визначні. Чудовий уривок з поеми Шевченка «Гайдамаки». Уявляю, що це буде за поема! Степ, могили, Дніпро, ліси, козацтво, ляхи! О, братику, пиши швидше свої «Гайдамаки», пиши і дай мені послухати козацької розмови». Таку рецензію в «Московитянині» за № 10 у 1841 році зробив О.Чужбинський.

– У той час українська діаспора була в Північній Пальмірі другою за кількістю після німецької, – доповнила мене Тетяна Лебединська. – 150 випускників Гоголевого вишу зробили значний внесок в культурну розбудову цього міста.

Ця жінка все знає про український Санкт-Петербург. Вона любить його саме за українськість і залюблює в це місто і українців і росіян, які тут мешкають або ж приїждять сюди. Саме вона у вересні 2007 року стала одним з авторів виставки-фотопроекту «Український некрополь Санкт-Петербурга» в Національному музеї Тараса Шевченка в Києві, на якій була представлена велика частина матеріалів, зібраних в ілюстрованому виданні з такою ж назвою і виданому в київському видавничому домі «Стилос».

Тетяну Лебединську тривожить стан українського некрополя у колишній північній столиці Російської імперії. Упродовж багатьох десятиліть українці приїздили сюди, працювали, творили тут, і для багатьох із них ця земля стала довічним притулком. Переважна більшість могил і пам'ятників занедбані й далі занепадають і руйнуються, пише автор у передмові. Наприкінці дослідження вміщено перелік поховань, які були розташовані на знищених цвинтарях. Названі також і поховання, які розшукати вже не вдалося.

На Смоленському кладовищі було вперше поховано Тараса Григоровича Шевченка. 1989 року встановлено меморіальний камінь на умовному місці, а в 2000 році на площі Шевченка в Санкт-Петербурзі відкрито пам'ятник роботи Леоніда Молодожаніна (Лео Мол, Канада). Тетяна Миколаївна гаряче і справедливо нарікає на те, що ними не опікується сьогодні етнічна Україна. У місто на Неві приїждять багато офіційних і неофіційних делегацій, але ніхто з них не здогадується принести сюди хоча б квіти,

поцікавитися станом цих пам'яток.

У цьому переконалися і учасники семінару, які побували на Смоленському цвинтарі у перший день роботи. Камінь розташований дуже вдало: недалеко біля входу в кладовищенську церкву Смоленської ікони Божої матері. Її священник отець Богдан, народжений у Львівській області, спілкувався з нами українською мовою, доречно цитуючи Тараса Шевченка.

Тетяна Миколаївна розповіла, що дозволи на відновлення місця поховання видатній людині видаються найвищим законодавчим органом держави. Аби обминути цю бюрократичну ланку за порадою директора кладовища вона написала заяву на його ім'я про встановлення місця поховання свого родича Тараса Григоровича Шевченка, і той відповів позитивною резолюцією, яку вона зберігає як родинний раритет.

Чому все це робиться громадською ініціативою окремих людей, запитували ми один в одного. А як же роль консульства України в Санкт-Петербурзі? Невже воно не зацікавлене в обміні студентами і науковцями, в доступності наукових джерел, в доглянутості українських пам'яток, у проведенні семінарів? Багато з заявлених учасників не змогли приїхати сюди через відсутність коштів. Моя поїздка відбулася завдяки матеріальній підтримці ректорату Ніжинського держуніверситету імені Миколи Гоголя і Ніжинської міськрайонної благодійної організації «Благодійний фонд «Ніжен».

Адресуємо ці запитання публічно, тому що консул Максим Лазаренко нас не почув. Після формального привітання він швидко відбув у більш важливіших справах. А ми наївно надіялися на дружній прийом у консульстві.

Виступи учасників семінару

переконали в тому, що одна культура може збагачувати іншу, а може й пригноблювати. Доктор філологічних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка Микола Тимошик вже давно досліджує специфіку застосування цензури до українського книгодрукування в XVIII – першій половині XIX ст. Для монографії про історію української книги саме в бібліотеці РАН він знайшов джерела, яких в Україні немає. Запропоновану тему ґрунтовно доповнили студентка відділення міжнародного права Академії адвокатури України Віра Гаєнко та аспірант Санкт-Петербурзького Державного Політехнічного університету Інституту Міжнародних Освітніх програм Олександр Каров. Політично незаангажовані молоді люди науково оцінюють взаємини наших народів. Український Санкт-Петербург наочно показує нам зразок отаких толерантних інтелігентних україно-російських стосунків без політичного протистояння, як це часто роблять політики.

У потязі «Санкт-Петербург–Київ» немолодий супутник, петербуржець, який працює в Мурманську і купує лижі в Норвегії, просив мене не переходити на російську мову, час від часу тактовно перепитуючи значення незнайомих слів. А в кафе бібліотеки РАН готують справжній український борщ...

НАДІЯ ОНИЩЕНКО

На фото: учасники міжнародного семінару біля умовного місця поховання Тараса Шевченка на Смоленському цвинтарі Санкт-Петербурга

Видання

СЛЮЗОЮ ПИСАНА ПЕЧАЛЬ...

Втретє за останнє десятиліття Надія Івченко створила дивну збірку віршів. Своєю мелодикою вони схожі на плавний плін хвиль. Вона настільки володіє словом, що кожне з них оживає і проникає в душу читача. Авторка не тривожить розум, а заспокоює душу і серце аудиторії. Її вірші короткі, але добре відображають особливості сприйняття світу українською душею, дозволяють відчуття враження від нового ХХІ століття.

Так відгукнувся на книжку «Я б світ змінила...» Роман Єринюк, доктор теології, професор, директор Центру українсько-канадських досліджень університету Манітоби, з канадського Вінніпегу.

– А чи треба змінювати світ, створений за Божою гармонією? – подумала я, перечитавши дві перші збірки поетеси: «Герої кольорових снів» (2004) та «Тонка межа» (2006). Мені, як і доктору Єринюку, добре серед образних думок Надії Івченко, яка цю Божу гармонію відчуває і передає нам.

Поламалась Веселка.
Впала на землю.
На друзки розлетілася
І розсипалася квітами в лугах.
А сонце і не помітило втрати.
Почало за новою кучерявою Хмарою.
Що з неї народиться?

Засновник – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Регістраційне свідоцтво
№352-24ПР, серія ЧГ, від 6 березня 2007 року
Розрахунковий рахунок: код 021125668
р/р 25223003000183 в МФО 853592
(для Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою)

Після літньої спеки
враз насунули холоди.
Від страху пожовкло листя.
А вночі –
загепала канонада
в яблуневому саду.
То – яблука...
Тікали
До ще теплої землі.

Через імпресіоністську акварель нуртує думка.

ПОЧАЇВСЬКА ЛАВРА
Між землею і небом
нині і прісно
стоятиме вічно
притулком розради,
лобним місцем каяття,
таїною сповіді,
блиском свічки,
що пахне медом,
чашею скорботи,
островом спасіння,
образом Матері –
вічним і святим –
на семи вітрах.

Вода святого джерела
гартує дух і молить нас
гріти землю душею,
а людей – добром,
аби все крижане
в нас
розчинилося
в холоді
невичерпного потоку.

Святість святих –
не в їхніх діях,
а в тому,
що їхній дух
наближає
нас
до святості.

Магнітні бурі, цунами.
Землетруси і повені –
це плач покинутих дітей,
ненависть дорослих,
духовний голод
і жадоба до наживи.
– В якому оточенні вона знаходиться,
жінка, на яку в сучасному світі лягає так
багато проблем? – запитує в передмові
художник, член Спілки художників Латвії
Георгій Крутий.

Народилася і живе в Ніжині, де живе
і донині працює, отримавши освіту
вчителя англійської мови в Ніжинському

держуніверситеті імені Миколи Гоголя.
Серед її студентів і вихованців вже є автори
власних поетичних збірок, яким вона
радіє як і своїм. У них інший досвід, ще не
замулений пережитими гіркотами. А в Надії
Василівни

У мить смерті
твоя душа приєдналася до моєї:
біль утрати
відчуваю вдвічі сильніше.

Невже серце,
що зупинилося разом із твоїм,
знову забилося?
Спасибі,
що навчив виживати.
Треба ж комусь довірити світ.

Слюзою писана печаль.
Снігами писана розлука.
Мені минулого не жаль.
І я не опускаю руки.
Через біль і потрясіння розірваного
серця авторка шукає і знаходить нову
стежину в житті й творчості. З такого болю
і народжується правдива поезія. Оцю
справжність помітили в «Літературній
вітальні» центральної міської бібліотеки
імені Миколи Гоголя.

Здається, що все життя росту:
важко,
іноді – втрачаючи надію вижити,
наче пролісок,
якому потрібно пробитись
крізь листя минулої осені
і сніговий наст,
що ще животіє
завдяки холодним ночам,
які ховаються
у голих кущах
навкруги галявини.

НАДІЯ ОНИЩЕНКО

Склад редакції:
Бойко О.Д., докт.політ.наук, проф.
Мельничук О.В., докт.ф.-мат.наук, проф.
Астаф'єв О.Г., докт.філол.наук, проф.
Михед П.В., докт.філол.наук, проф.
Онищенко Н.П., чл.Нац. спілки журн.Укр.
Самойленко Г.В., докт.філол.наук, проф.,
Овдієнко О.І., Стребкова І.О.
Макет та верстка Стребкова І.О.

Адреса редакції:
Центр гуманітарної співпраці
з українською діаспорою
кімната 210
вул. Крапив'янського, 2,
м. Ніжин, 16602, УКРАЇНА
Тел/факс: (04631) 7-19-59
E-mail: ukr_diaspora@ukr.net